

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשפ"ה

כרך יב

עורכת כתב העת:
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:
פרופ' משה צפור
פרופ' שמואל ורגון
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' שונית רייטר
פרופ' ריקי טסלר
ד"ר רחל קולנדר
ד"ר פלג דור חיים
ד"ר היידי פלביאן

עריכה לשונית
עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"ה 2025
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
אתר המכללה www.washington.ac.il
דוא"ל rjournal@washington.ac.il

תוכן

5	דבר סגנית נשיא המכללה
7	דבר העורכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות ומקרא

17	”ללמד בני יהודה קשת”: הקרב על הגלבוע בהקשר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל והשלכותיו על התפתחות הלוחמה בעת העתיקה	צחי כהן
35	סיפור גניבת הברכות כאנלוגיה לסיפור העקרה	יוסף פריאל
49	מטא-הלכה כשיקול בפסיקתו של הרב משה כלפון הכהן מג'רבה בשו"ת 'שואל ונשאל'	שי מאמו
65	המערכה של אחאב להשבת רמות גלעד לישראל (מל"א כב; דה"ב יח, ב-לג)	ניר ורגון

שער שני | חינוך והוראה

87	”ממ"ד רגשי וחברתי למפונים” – ניהול ללא סמכות, העצמה פסיכולוגית ושחיקה בקרב מנהלות מרכזי מפונים במלחמת חרבות ברזל	טניה לוי גזנפרנץ
113	”להיות לך מגדלור באפלה”: אתגרים של מנהלי בתי ספר המשלבים מורים עם מוגבלויות פיזיות בבתי הספר	אורן כהן זדה
137	תחושות אושר שמורים חווים בכיתה	אליעזר יריב
171	”נושאת הכשורה” – תפקיד הגננת באיתור קשיים התפתחותיים של ילדים בגן	אליסיה גרינבנק, לילך גלעד כהן וליאורה פינטו
193	סודות ההצלחה בעבודה עם סטודנטים עם מוגבלות במרכזי נגישות באקדמיה	מירי קריסי

- 215 עארף אבו-גוידר "ללוות, להדריך ולהעצים: עמדותיהן של מורות מכשירות כלפי מודל 'קהילת אקדמיה-כיתה' בהכשרת סטודנטיות-ערביות-בדואיות

מאמרי דעה

- 231 מיכל ניסים, שירלי עצמון וגד בר טוב המחסור במטפלים ממקצועות הבריאות במערכת החינוך: אתגרים, השלכות והצעות לפתרונות להרחבת התמיכות - מאמר דעה
- 243 לילך גלעד כהן מסגור מחדש: תפיסת תפקיד המנהל בהטמעת הכלה והשתלבות לתלמידים עם מוגבלות - מאמר דעה

שער שלישי | מוזיקה

- 263 אפרת בוכריס בשם האמנות: רקוויאם בטרזיינשטט
- 287 עידית סולקין השפעת השתתפות בתוכנית הכשרה על תחושת הזהות המקצועית ועל העמדות לגבי שימוש במוזיקה בקרב מחנכות-מטפלות במעונות יום

שער רביעי | בריאות

- 313 סיואר מחול-חורי, ענבל בכר-כץ, שלומית שניצר-מאירוביץ', מיכל גודינצקי אלישיב ואיילת גור "העצים ברחוב גדלו מהדמעות שלי": חוויות הורים לילדים עם דושן ובקר - מהמשבר להתמודדות
- 333 מאור דהן, ריקי טסלר, איתמר שידלוב, נועה שטיינמן, מרדכי צווילינג, מיכל גלסר ושי חן-גל גורמי סיכון אובדני בקרב תלמידי בתי הספר לנוער

מחברי המאמרים

ד"ר אבו-גוידר עארף

החוג ללשון עברית כשפה שנייה, מכללת קיי; החוג לחינוך, מכללת אחוה
arefgweder@gmail.com

ד"ר בוכריס אפרת

החוג לתנ"ך, החוג למוזיקה והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון.
המכללה ירושלים
Efratb1967@gmail.com

ד"ר בכר כץ ענבל

ראש המגמה לחינוך מיוחד ולתרפיה בספורט (קמפוס וינגייט), ומרצה במרכז האקדמי
לוינסקי וינגייט
Inbal Bachar@gmail.com

הרב ברטוב גד

מפקח על החינוך הרתי, מחוז מרכז, משרד החינוך
gadbartov@gmail.com

גב' גודינצקי אלישיב מיכל

מנהלת צוות העובדים הסוציאליים בעמותת "צעדים קטנים"
michal@littlesteps.org.il

פרופ' גור איילת

ראש התוכניות לתואר שני בעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
Guraye@telhai.ac.il

ד"ר גלסר מיכל

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
michal glaser 3@gmail.com

ד"ר גלעד כהן לילך

החוג ללקויות למידה, בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות;
מפקחת יו"ר ועדות זכאות ואפיון, מחוז מרכז, משרד החינוך.
lilachcohen1973@gmail.com

ד"ר גרינבנק אליסיה

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
gralicia2@gmail.com

מר דהן מאור

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mdahanos1@gmail.com

ד"ר ורגון ניר

החוג לתנ"ך, מכללת אורות ישראל; החוג לתושב"ע, המכללת האקדמית לחינוך תלפיות
nirvargon@gmail.com

ד"ר חן גל שי

המינהל להכשרה מקצועית במשרד העבודה
h_shai@netvision.net.il

פרופ' טסלר ריקי

ראש התוכנית לתואר שני בחינוך גופני במכללה האקדמית גבעת וושינגטון; המחלקה
לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
riki.tesler@gmail.com

פרופ' יריב אליעזר

ראש החוג לתואר שני בחינוך משלב, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר כהן צחי

ראש המסלול לתואר שני בלימודי יהדות, הקריה האקדמית אונג
evic41@gmail.com

ד"ר כהן זדה אורן

ראש בית הספר ללימודי תואר שני, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות
cohenzad@gmail.com

ד"ר לוי גזנפרנץ טניה

ממונה מחוזית התכנית הלאומית לילדים ונוער 360, משרד החינוך, מחוז צפון; המסלול
לתואר שני במנהל חינוך, המכללה האקדמית תל חי
tanaiilan@gmail.com

ד"ר מאמו שי

החוג לחינוך, ראש המכון לפדגוגיה של חוסן, המכללה האקדמית חמדת
shaim310@gmail.com

ד"ר מחול-חורי סואר

החוג לעבודה סוציאלית, תל-חי אוניברסיטה בהקמה
siwar makhoul@gmail.com

ד"ר ניסים מיכל

הממונה על מסלולי החינוך המיוחד וראשת מסלול מלמ"ם (מורים לתלמידים עם מוגבלויות מרובות), המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין
nissimichal@dyellin.ac.il

ד"ר סולקין עידית

החוג לגיל הרך והחוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון;
החוג לחינוך והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
idit sulkin@gmail.com

ד"ר עצמון שירלי

מפקחת פיתוח מקצועי והדרכה, מחוז תל אביב, משרד החינוך
shiryaz@education.gov.il

גב' פינטו ליאורה

מנהלת גן, מוסמכת תואר שני בקריה האקדמית אונו
pintoliora@gmail.com

ד"ר פריאל יוסף

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; מרצה לתנ"ך וזמר עברי באוניברסיטת בר אילן.
priel483@gmail.com

פרופ' צווילינג מרדכי

המחלקה לכלכלה ומנהל עסקים, אוניברסיטת אריאל
motiz@ariel.ac.il

ד"ר קריסי מירי

מנהלת המרכז לנגישות אקדמית, מרצה בחוג לאנגלית ובחוג לחינוך, המכללה האקדמית אשקלון; החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mirik@aac.ac.il

ד"ר שטיינמץ נועה

המחלקה לניהול מערכות בריאות, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
noasimplywrite@gmail.com

ד"ר שידלוב איתמר

ראש החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
itamar shidlov@gmail.com

ד"ר שלומית שניצר-מאירוביץ'

אוניברסיטת בר-אילן, הפקולטה לחינוך
Shulamit.shnitzer@biu.ac.il

"ללמד בני יהודה קשת": הקרב על הגלבוע בהקשר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל והשלכותיו על התפתחות הלוחמה בעת העתיקה

צחי כהן

תקציר

מאמר זה מציע פרשנות חדשה לקרב הגלבוע המתואר בספר שמואל א לא, א-ז, תוך התמקדות בהשפעת הופעתה של טכנולוגיית קשת מתקדמת על מהלך הקרב ותוצאותיו. מטרת המאמר היא לסקור את ההקשר ההיסטורי והארכיאולוגי של התפתחות הקשת במזרח הקדום, ובמסגרתו יוצע כי הפלשתים הביאו עימם טכנולוגיה חדשנית של ירי מטחים שהייתה זרה לישראלים באותה עת. המאמר מנתח את השפעת האירוע הזה על התפתחות הלוחמה בישראל העתיקה, ובוחר את השתקפותה של הקשת בספרות המקראית ובפרשנות מאוחרת יותר באמצעות ניתוח טקסטואלי, היסטורי וארכיאולוגי. המאמר גם מציע תובנות חדשות על השינויים הגיאופוליטיים באזור הר הגלבוע ועמק יזרעאל, על התבוסה הקשה לפלשתים, ועל התפתחות הטקטיקות הצבאיות והתפיסה התרבותית של הלוחמה בישראל העתיקה בימי דוד.

תאריכים: תנ"ך, קשת, מצרים, פלשתים, קרב הגלבוע, שאול המלך, דוד המלך, ארכיאולוגיה, ארץ ישראל, טקטיקה צבאית קדומה.

מבוא

1. ״וַיֹּאמֶר, לְלַמֵּד בְּנֵי-יְהוּדָה קֶשֶׁת״ (שמואל ב א, יח)

קרב הגלבוע, המתואר בספר שמואל א פרק לא, מהווה נקודת מפנה משמעותית בהיסטוריה הצבאית והפוליטית של ישראל העתיקה. התבוסה הקשה של שאול המלך ובניו מול הפלשתים סימנה את סוף תקופת השופטים ואת תחילתה של מלכות דוד (גליל, 2020; Finkelstein, 2013). למרות חשיבותו ההיסטורית, התיאור המקראי של הקרב תמציתי ומותיר שאלות רבות פתוחות לגבי מהלכו המדויק ותוצאותיו, עד כדי כך שיש המפקפקים באמינות תיאוריו, מפני שבקרב אחרים שאלות אלו (כגון מספר המשתתפים, מהלכי הקרב העיקריים, נקודת המפנה שבו ואתרי ההתרחשות המרכזיים) מקבלות מענה על אף הלשון הלקונית המאפיינת את שפת התנ"ך (Halpern, 2001).

חשיבותו של קרב הגלבוע בהקשר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל הודגשה על ידי חוקרים רבים (אהרוני, תשמ"ז). מיקומו האסטרטגי של הר הגלבוע, השולט על עמק יזרעאל, הפך אותו לזירת קרב משמעותית לאורך ההיסטוריה (Mazar, 1992). להלן נציע שמיקומו החריג של הקרב קשור גם להתפתחות גיאופוליטית שחלה בתקופה באותו אזור (כגון תנועת גויי הים; עלייתן הממשמשת ובאה של ארם, אשור ובבל; ירידת השפעת מצרים; ושקיעתה של ממלכת הפלשתים ותרבותה ועוד).

מלכותו של שאול מייצגת תקופת מעבר קריטית בהתפתחות הממלכתיות בישראל העתיקה (Miller & Hayes, 2006). בעוד ששאול נבחר למלך וקיבל את הלגיטימציה הרתית והעממית, מלכותו עדיין נשאה מאפיינים של תקופת השופטים (Knoppers, 1993), והדבר בא לידי ביטוי בולט במבנה הצבאי של ממלכתו. צבאו של שאול היה בעיקרו צבא עממי, המבוסס על גיוס כללי בעת מלחמה, וכלל גרעין קטן של לוחמים קבועים (ידין, תשכ"ז). המבנה הזה שיקף את המעבר ההדרגתי ממערכת שבטית לממלכה מאורגנת, אך עדיין חסר את המורכבות והמקצועיות של צבא ממלכתי מפותח (Na'aman, 1997). לעומת זאת, מלכותו של דוד, שבאה בעקבות נפילת שאול, מייצגת שלב מתקדם יותר בהתפתחות הממלכתית (McCarter, 1986). דוד הקים צבא מקצועי יותר שכלל יחידות קבועות, כמו ״הַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל-הַגִּבּוֹרִים״ (שמואל ב כ, ז). צבאו של דוד היה מאורגן באופן היררכי עם מפקדים מקצועיים ויחידות מתמחות כמו קשתים (Faust, 2000; Maeiret al., 2013).

בקינתו של דוד הוא מדגיש את הצורך לסגל לוחמה חדשה של קשתות ולהטמיעה בקרב בני שבטו, שבט יהודה:

״וַיִּקְרָא דָּוִד אֶת-הַקִּינָה הַזֹּאת עַל-שְׂאוּל וְעַל-יְהוֹנָתָן בְּנוֹ. וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי-
יְהוּדָה קֶשֶׁת הִנֵּה כְּתוּבָה עַל-סֵפֶר הַיָּשָׁר״ (שמואל ב א, יח)

פרשן ימי הביניים המפורסם רש"י שם לב לנקודה זו: ויאמר ללמד בני יהודה קשת – ויאמר דוד: מעתה שנפלו גיבורי ישראל, צריכין בני יהודה ללמדם מלחמה, למשוך בקשת. הנה

כתובה על ספר הישר – הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר הישרים, אברהם יצחק ויעקב; והיכן רמיזא? "דרך בעורף אויבך" (בראשית מט, ח), שמכוון בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול עורפו. הוי אומר: זה קשת.

שינוי זה שיקף את המעבר לממלכה מבוססת יותר עם מוסדות שלטוניים מפותחים (פינקלשטיין, תשנ"ה).

מאמר זה מציג פרשנות חדשה לקרב הגלבע, פרשנות המתמקדת בהשפעה האפשרית של טכנולוגיית קשת מתקדמת על מהלך הקרב. ההשערה המרכזית היא כי הפלשתים הביאו עימם טכנולוגיה חדשנית של ירי מטחי חיצים שהייתה זרה לישראלים באותה עת. השימוש בה היווה גורם מכריע בתוצאות הקרב (גבריהו, 1975). בסופו של דבר ברור, בדרך זו או אחרת, שהיו אלה הקשתים הפלשתים שהכריעו את גורל המלחמה בקרב הגלבע.

"וַתִּכְבַּד הַמֶּלֶחֶמָה אֶל־שְׂאוֹל וַיִּמְצָאֶהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בְּקֶשֶׁת וַיַּחַל מְאֹד מִהַמּוֹרִים" (שמואל א, לא, ג)

ניתוח זה מדגיש את הפער הטכנולוגי והארגוני בין הצבא הפלשתי המתקדם לבין הצבא הישראלי של שואל שעדיין היה בשלבי התפתחות ראשוניים (Mazar, 1992).

בחינת קרב הגלבע דרך עדשה זו מאפשרת לנו להבין טוב יותר לא רק את האירוע הספציפי הזה אלא גם את תהליכי ההתפתחות הצבאית והפוליטית של ישראל העתיקה (אפעל, תשס"ח). היא מספקת תובנות לגבי האתגרים שעמדו בפני המלוכה הישראלית המוקדמת, ומסבירה חלק מהרפורמות הצבאיות שהונהגו בתקופת דוד ושלמה. יתרה מזאת, ניתוח זה מדגיש את חשיבות החדשנות הטכנולוגית והארגונית בעיצוב ההיסטוריה הצבאית והפוליטית של האזור (אפעל, תשס"ח).

2. "רַבִּים כָּל דַּרְכֵי קֶשֶׁת חָנוּ עָלֶיהָ סָבִיב אֶל־יְהִי לָהּ פְּלִיטָה" (ירמיהו נ, כט): חשיבות המנהיגות בקרבות העת העתיקה

כדי להבין את חשיבותו של קרב הגלבע יש לבחון תחילה את התפיסה הצבאית הרווחת בעת העתיקה. לאורך ההיסטוריה מנהיגים צבאיים היוו מטרה מרכזית בשדה הקרב. הפגיעה במלך או במפקד נתפסה כדרך מהירה להכריע קרבות ולערער את מערך האויב (Keegan, 1976). הפגיעה במנהיג השפיעה על מהלך הקרב בצורה משמעותית ורב-ממדית והשליכה על מגוון היבטים של הלחימה.

ראשית, פגיעה במנהיג העליון גרמה לערעור שרשרת הפיקוד. הדבר הוביל לבלבול ולחוסר ודאות בקרב הכוחות הלוחמים שנותרו ללא הכוונה ברורה (Van Creveld, 1985). שנית, נפילת המנהיג, שלעיתים קרובות נתפס כדמות כריזמטית ובלתי מנוצחת, גרמה לירידה

חדה במורל הלוחמים (Gabriel & Metz, 1991). בנוסף, המנהיג היה לרוב בעל הראייה האסטרטגית הכוללת של הקרב, ופגיעה בו הותירה את הצבא ללא כיוון ברור (Sun Tsu, 1963). לבסוף, במקרים רבים, בעיקר כשמדובר במלכים, הפגיעה במנהיג נתפסה כאות משמיים או כערעור הלגיטימציה של השלטון כולו (Frankfort, 1948).

ואכן, זו בדיוק השפעת מות שאול על מחנה ישראל:

”וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּעֵבֶר הָעֵמֶק וְאֶשְׁרָן בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי־נָסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וְכִי־מָתוּ שְׂאוּל וּבָנָיו וַיַּעֲזְבוּ אֶת־הָעָרִים וַיָּנָסוּ וַיָּבֹאוּ פְּלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בְּהַן” (שמואל א' לא, ז).

דוגמאות היסטוריות מגוונות ממחישות עיקרון זה. בתקופת החשמונאים, אלעזר המכבי תקף פיל משוריינן בהנחה שעליו רוכב המלך היווני, מוכן להקריב את חייו למען הניצחון (רפפורט, תשס"ד וכן בר כוכבא, תשמ"ח). באופן דומה, אלכסנדר מוקדון השקיע מאמצים רבים בניסיון לתקוף ישירות את דריווש מלך פרס בקרב גאוגמלה, מתוך הבנה שפגיעה במלך תביא לקריסת הצבא הפרסי כולו (Arrian, 1976, Worthington, 2004). בקרב הייסטינגס ב-1066, הריגתו של המלך הארוולד השני באמצעות חץ שפגע בעינו הובילה לתבוסה המכרעת של הסקסונים מול הנורמנים.¹

ניסיונות מכוונים לפגוע במנהיג היו חלק אינטגרלי מהאסטרטגיה הצבאית.² מחקרים מציעים פרשנויות חדשות לגבי טבעה של מלכות שאול ומידת התבססותה כממלכה מאורגנת (ברטל, 1982). חשוב להסביר חלק מהפרשנויות על טבעה של מלכות שאול והקשר לנפילתו ולתבוסתו. הדבר משליך ישירות על הבנתנו את יכולותיו הצבאיות של שאול ואת נסיבות נפילתו בקרב הגלבוע.

1 המקור הקנוני העיקרי לתיאור קרב הייסטינגס הוא "שטיח באייה" (Bayeux Tapestry). אחד המקורות החשובים והמוקדמים ביותר הוא: William of Malmesbury, 1998-1999. Vol. 1, Book III, Chapters 238-242. Bradbury, 1998

2 כך למשל נפילתו של מלך שוודיה, גוסטב אדולף, בקרב לוצן ב-1632 במהלך מלחמת 30 השנים, שינתה את מאזן הכוחות באירופה.

בקרב קרני חיטין, 1187, למשל, ריכוז צלאח א-דין מאמץ מיוחד בניסיון לכוד את מלך ירושלים, גי דה לוזיניאן, מה שהוביל לתבוסה מוחלטת של הצלבנים. בקרב בנוקרן, הסקוטים ניסו להתנקש במלך אנגליה, אדוארד השני, כחלק מהאסטרטגיה הכוללת שלהם. בקרב פביה, לכידתו של פרנסואה הראשון, מלך צרפת, על ידי כוחות הקיסר קרל החמישי ב-1525, הייתה תוצאה של מאמץ מכוון.

עיקרון זה נותר רלוונטי גם בעת המודרנית. במלחמת יום הכיפורים, למשל, פגיעה במפקדות צה"ל שיבשה משמעותית את יכולת הלחימה של הצבא הישראלי. ב-9 באוקטובר 1973, הפגזה מצרית על מפקדת אוגדה 252 גרמה לפציעתם של מספר קצינים בכירים, כולל מפקד האוגדה, האלוף אלברט מנדלר ז"ל, ופגעה קשות ביכולת הפיקוד והשליטה.

הבנת עיקרון זה מאירה באור חדש את חשיבותו של קרב הגלבוץ ואת ההשלכות הדרמטיות של נפילת שאול המלך על שדה הקרב ועל עתיד הממלכה כולה. פגיעה במנהיג לא רק שינתה את מהלך הקרב הספציפי, אלא גם השפיעה על המבנה הפוליטי והחברתי של הממלכה כולה, מה שמדגיש את החשיבות הקריטית של הגנה על המנהיגות בשדה הקרב.

3. "אִם־לֹא יָשׁוּב חֶרְבוֹ יִלְטוּשׁ קֶשֶׁתוֹ דָּרֶךְ וַיִּכּוֹנְנָה" (תהלים ז, יג) – הקשת כנשק אסטרטגי בעולם העתיק

הקשת, אחד הכלים העתיקים והאפקטיביים ביותר ללוחמה מרחוק, עברה התפתחות משמעותית לאורך ההיסטוריה של המזרח הקדום. הקשת הפשוטה עשויה מפיסת עץ אחת מכופפת עם מיתר מחומרים אורגניים, הייתה יעילה לציד אך בעלת טווח מוגבל בקרב (Raudzens, 1967).

התפתחות הקשת המורכבת שהופיעה במזרח התיכון ובאסיה הקדומה בסביבות 2000 לפנה"ס הייתה פריצת דרך טכנולוגית משמעותית בתולדות הלוחמה, ובעלת תפקיד מכריע בעיצוב הטקטיקות הצבאיות של התקופה. בניגוד לקשת הפשוטה, הקשת המורכבת עשויה ממספר חומרים שונים – בדרך כלל עץ, קרן חיה וגידיים המודבקים יחד בתהליך מורכב. תכנון זה מאפשר לקשת לאגור אנרגיה רבה יותר, מה שמגדיל את הטווח והדיוק של החץ. הקשת המורכבת הייתה קטנה יותר מהקשת הפשוטה ובעלת אותה עוצמה, מה שהפך אותה לאידיאלית לשימוש ברכיבה על סוסים (ידין, תשכ"ז; Hamblin, 1976).

המצרים פיתחו קשת ייחודית, ארוכה ומעוקלת, שהייתה יעילה במיוחד מרכב קרב (1550–1069 לפנה"ס). קשת זו הייתה בשימוש נרחב בתקופת הממלכה החדשה (Spalinger, 2005). האשורים, לעומת זאת, שכללו את הקשת המורכבת והפכו אותה לנשק מרכזי בצבאם. הם פיתחו טכניקות ירי מתקדמות ושילבו את הקשתים ביחידות רגלים וברכב (Frahm, 2003).

הקשת שינתה את פני הלוחמה במספר היבטים מרכזיים. ראשית, היא הרחיבה את טווח הלחימה ואפשרה פגיעה באויב מטווח רחוק יותר מאשר כל כלי נשק אחר באותה תקופה. שנית, יכולת החדירה של החיצים הפכה אותם לאיום משמעותי גם על לוחמים מוגנים בשריון. בנוסף, מטחי חיצים יצרו אפקט חזק ולעיתים קרובות גרמו לפאניקה בשורות האויב. לבסוף, הגמישות הטקטית סיפקה לקשתים את היכולת לפעול הן כיחידות עצמאיות והן בשילוב עם סוגי כוחות אחרים, והגבירה את האפשרויות האסטרטגיות בשדה הקרב (Gabriel, 1997).

הקשת מופיעה בתנ"ך כבר בשלבים מוקדמים של הסיפור המקראי, ולעיתים קרובות בהקשר מצרי. האזכור הראשון של הקשת בתנ"ך הוא בהקשר של ישמעאל, בנה של הגר המצרית. בעת גירושה למדבר מוזכר המרחק בין האם לבנה במונח הלקוח מתחום הקשתות:

”וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְגַד הַרְחָק כַּמֵּטְחָיו קִשְׁתַּת כִּי אָמְרָה אֶל-אַרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלָד
וַתֵּשֶׁב מִנְגַד וַתִּשָּׂא אֶת-קֶלֶה וַתִּבְכֶּה” (בראשית כא, טז).

כאשר הילד מתבגר הוא מתואר במילים: ”וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנְּעוּר וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר וַיְהִי רֹבֵה קִשְׁתַּת” (בראשית כא, כ). ישמעאל, בן המצרית, גדל בתרבות שאימו הביאה מארץ מוצאה, ותרבות זו הכתיבה את מושגי המרחב והמרחק. כשבגר היה עליו לשרוד במדבר והוא שכלל את יכולת הקליעה בקשת עד שהפכה למאפיין הבולט ביותר שהכתוב יכול לציין אודותיו. קישור נוסף בין מצרים והקשת מופיע בברכת יעקב ליוסף, שחי במצרים ואף עלה בה למעמד בכיר: ”וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפְּצוּ זְרַעֵי יַדְיוֹ” (בראשית מט, כד) (SeEVERS, 2013). אזכורים אלה מרמזים על קשר הדוק בין מצרים והמומחיות בשימוש בקשת, דבר המתיישב עם הממצאים הארכיאולוגיים והתיעוד ההיסטורי (Shaw, 1991). בקרב הישראלים נראה כי השימוש בקשת היה מוגבל יחסית עד לתקופת המלוכה. כך למשל מתוארים קלעי בנימין המפורסמים ביכולתם כקולעים באבנים:

”וַיִּתְּפְקְדוּ בְנֵי בְנִימִן בַּיּוֹם הַהוּא מִהָעָרִים עֹשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אֱלֶף אִישׁ שֶׁלֶף
חָרֵב לְבָד מִיִּשְׁבֵי הַגְּבֻעָה הַתְּפֻקְדוֹ שִׁבְעַת מֵאוֹת אִישׁ בַּחֹר. מְכַל הָעַם הַזֶּה
שִׁבְעַת מֵאוֹת אִישׁ בַּחֹר אֵטֶר יָד-יְמִינוֹ. כָּל-זֶה קָלַע בְּאַבְנֵי אֶל-הַשְּׂעָרָה וְלֹא
יָחֻטָּא” (שופטים כ, טו-טז).

גם דוד בקרב עמק האלה מול גוליית (שמואל א יז, מ-מט) עושה שימוש בקלע ולא בקשת, וכנגדו גוליית חמוש בסוגי חימוש שונים אך לא בקשת.

מחקרים ארכיאולוגיים עדכניים שופכים אור חדש על התפתחות הקשת בארץ ישראל ובאזור כולו (Cline, 2005). ממצאים מאתרים של ערי פלשתים כמו אשדוד, גת ועקרון מעידים על שימוש מתקדם בקשת, מה שעשוי לתמוך בתיאוריה של יתרון טכנולוגי פלשתי בקרב הגלבוע (זינגר, תש”ז).

ייתכן שערב קרב הגלבוע, בשנות שלטון שאול האחרונות, החלה הקשת להיכנס לשימוש באזור ארץ ישראל. תקופה מסוימת בטרם הקרב, בדמדומי מלכות שאול, אנו מוצאים את יונתן, בן שאול המלך, מסגל כלי נשק חדש:

”וַיֹּאמֶר-לוֹ יְהוֹנָתָן, מָחָר חָדָשׁ, וְנִפְקְדָתָ כִּי יִפְקֹד מוֹשֶׁבֶךְ. וְשִׁלַּשְׁתָּ תִרְדּוּ מְאֹד
וּבְאֵת אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-נִסְתַּרְתָּ שָׁם בַּיּוֹם הַמְּעֻשָׂה וַיֵּשְׁבֶתָ אֶצְלֵ הָאָבִן הָאֵזוֹל.
וְאַנִּי שִׁלַּשְׁתָּ הַחֲצִים צָדָה אוֹרָה לְשִׁלַּח-לִי לְמַטְרָה” (שמואל א כ, יח-כ).

אימוניו של יונתן בירי חיצים מלמדים על צורך באימון בכלי ובהסתגלות מהירה לכלי זה. יונתן מתאמן יחיד, בירי מדויק למטרה. ייתכן שהפלשתים אימצו באותה תקופה את הנשק החדש, אולם יישמו אותו בצורה שונה בירי מטחים (Kambouris, 2016; Kang, 2022).

בהקשר של קרב הגלבווע והטכנולוגיה הצבאית של התקופה, ראוי לציין ממצא ארכיאולוגי מעניין שעשוי לשפוך אור על הנושא. בתבליט המפורסם של רעמסס השלישי הנלחם בגויי הים שנמצא במקדש במדינת האפּוּ במצרים, ניתן לראות תיאור מפורט של הלוחמים משני הצדדים. באופן מפתיע, התבליט מציג את החיילים המצרים מצוידים בקשתות, בעוד שהפלשתים, הנמנים על גויי הים, אינם נושאים נשק זה.³ תיאור זה מעלה שאלות מרתקות לגבי התפתחות הטכנולוגיה הצבאית באזור, ועשוי לרמוז על שינויים משמעותיים שהתרחשו בתקופה שבין קרבות רעמסס השלישי לבין קרב הגלבווע. ייתכן שהפער הטכנולוגי שהיה קיים לטובת המצרים בתקופת רעמסס השלישי התהפך קרוב לתקופת קרב הגלבווע, כאשר הפלשתים אימצו וכנראה אף שיפרו את טכנולוגיית הקשת וטקטיקת הפעלתה בשרה הקרב (O'Conner, 2000).⁴

4. "וְתִכְבַּד הַמֶּלֶכְמָה אֶל־שָׂאוּל וַיִּמְצָאוּהוּ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בְּקֶשֶׁת וַיַּחַל מְאֹד מִהַמּוֹרִים" (שמואל א לא, ג; דברי הימים א י, ג)

קרב הגלבווע, המתואר בספר שמואל א פרק לא, התרחש בסוף תקופת שלטונו של שאול, המלך הראשון של ישראל. הקרב היה חלק ממערכה רחבה יותר בין הישראלים לפלשתים, שהיוו איום מתמיד על שלטון ישראל באותה תקופה (רותן, תשכ"ז). על בסיס הניתוח ההיסטורי והארכיאולוגי, ניתן להציע פירוש חדש למהלך קרב הגלבווע.

חשוב לבחון את קרב הגלבווע בהקשר הרחב של השינויים הגיאופוליטיים באזור. בתקופה זו, עם עלייתה של מלכות שאול, אנו עדים לסיום הנוכחות המצרית בעמק יזרעאל ובאזורים סמוכים. נוכחות זו הייתה משמעותית במשך מאות שנים והשאירה חותם עמוק על המרחב. לדוגמה, בית שאן הייתה מרכז מצרי חשוב באזור, כפי שעולה ממצאים ארכיאולוגיים. מכתבי אל-עמארנה מספקים עדות נוספת להשפעה המצרית (כוכבי, 2009; Cohen & Westbrook, 2000; Moran, 1992; Na'aman, 1997; Rainey, 1982). באחד המכתבים מלך מגידו כותב לפרעה:

"הנה, אני שומר על מגידו, עיר המלך, אדוני, יומם ולילה... ואני מצפה לדבר המלך, אדוני". ציטוט זה ממחיש את מערכת היחסים בין השליטים המקומיים לבין האימפריה המצרית. הנסיגה המצרית יצרה באזור ואקום פוליטי שאפשר את עלייתם של כוחות מקומיים חדשים, ובהם הממלכה הישראלית המתהווה תחת שאול והפלשתים המתפשטים (הרצוג, תשמ"א).

קרב הגלבווע התרחש בצפון הארץ, הרחק מאזורי החיכוך המסורתיים בין ישראל לפלשתים בשפלת החוף ובשפלה הפנימית (גבריהו, 1975). בחירה זו של הפלשתים מעידה על

3 וראו את אירור המפורסם של דורה בנספח 1.

4 עד כדי כך ש-Finkelstein, 2013, pp. 54-61, מעלה את האפשרות ששאול לחם בגלבווע נגד פרעה שישק המצרי ולא נגד הפלשתים.

אסטרטגיה שאפתנית של התפשטות צפונה, אולי בניסיון למלא את החלל שנוצר עם נסיגת המצרים ולהשתלט על נתיבי המסחר החשובים שעברו בעמק יזרעאל (פינקלשטיין, תשנ"ה).

שאול, מצידו, נאלץ להגיב לאיום זה על אזור אסטרטגי שהיה חיוני לביסוס שלטונו על שבטי הצפון. לכן הקרב בגלכוע לא היה רק עימות מקומי אלא מאבק על השליטה באזור גיאוגרפי מפותח שיכול היה להכריע את גורלה של הממלכה הצעירה (Lehmann & Killebrew, 2010).

הקרב מתחיל כאשר הצבאות נערכים זה מול זה בעמק יזרעאל. הפלשתים בתחילה התקבצו באפק (שמואל א כט, א), כנראה כדי להתארגן ולתכנן את המערכה. לאחר מכן הם התקדמו וחנו בשונם (שמואל א כח, ד), קרוב יותר לזירת הקרב העתידית. הישראלים, בפיקודו של שאול, מתמקמים בעין יזרעאל ולאחר מכן בהר הגלכוע. בשלב זה הפלשתים מפעילים את הנשק החדש שלהם – קשתות מתקדמות המסוגלות לירות מטחים של חיצים לטווח רב. שאול וחייליו אינם מודגלים בטקטיקה זו ומופתעים מעוצמת האש ומהטווח שממנו האש מגיעה.

התיאור "ויַחַל מְאֹד מִהַמּוֹרִים" (שמואל א לא, ג) עשוי לרמוז על תחושת הבהלה וחוסר האונים מול הנשק החדש. שאול מורה על נסיגה להר הגלכוע, מתוך תקווה שהטופוגרפיה תספק הגנה מפני החיצים. אולם גם בהר החיילים הישראלים ממשיכים להיות מטרה לירי המדויק של הקשתים הפלשתים. הצבא הישראלי מתחיל להתפורר, רבים נופלים מהחיצים ורבים אחרים נסים מהמערכה.

בשלב האחרון של הקרב, שאול, פצוע ומוקף, מחליט ליטול את חייו כדי למנוע את נפילתו בידי האויב (שמואל א לא, ד). מותו של המלך מסמן את סופו הרשמי של הקרב. כנראה שאופי הפגיעה קשה אך היא לא לגמרי קטלנית, ויכולה להצביע על ירי ממרחק המאבד מעילותו ומקטלניותו.

ההשערה היא שהפלשתים הביאו עימם טכנולוגיה מתקדמת של קשתות, אולי בהשפעה מצרית או אשורית, ובעיקר עם טקטיקת הפעלה של ירי מטחים שהייתה חדשה ומאיימת עבור צבא ישראל המופתע שנאלץ לסגת. זה עשוי להסביר את ההפתעה והיתרון המשמעותי שהיה לפלשתים בקרב מול הישראלים, שככל הנראה לא היו מודגלים בטכנולוגיה זו או בטקטיקת הלחימה הנלוות אליה (אפעל, תשס"ח).

מקורות הידע הטכנולוגי של הפלשתים הם נושא לדיון מתמשך בקרב חוקרים. תיאוריה אחת מציעה שהפלשתים, כחלק מ"גויי הים", הביאו עימם טכנולוגיות מתקדמות מהאיים האגאיים או האנטוליים (מזר, 1962). תיאוריה אחרת גורסת שהם אימצו וסיגלו טכנולוגיות מקומיות מהתרבויות השכנות, כולל מצרים וכנען (זאס, 1989). ממצאים ארכיאולוגיים מאתרים פלשתיים מראים שילוב של סגנונות וטכניקות, מה שמרמז על יכולת גבוהה לאמץ ולהתאים טכנולוגיות חדשות. בהקשר של הקשת, ייתכן שהפלשתים שילבו את הידע

שהביאו עימם עם טכניקות מקומיות וייצרו נשק יעיל במיוחד שהיווה יתרון משמעותי בשדה הקרב (Younger, 2016).

5. "מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כְּבֹד מִלְחָמָה" (ישעיהו, כא, טו) – השלכות הקרב על התפתחות הלוחמה בישראל

לאחר התבוסה בקרב הגלבוע ניתן לראות שינוי משמעותי בגישה הישראלית לשימוש בקשת. הלקה מהקרב הוביל לאימוץ נרחב יותר של הקשת ככלי מרכזי בלוחמה הישראלית, ואחד הביטויים הראשונים לשינוי זה מופיע בקינת דוד על שאול ויהונתן: "לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קֶשֶׁת" (שמואל ב א, יח).

בתקופת מלכותו של דוד אנו רואים עדויות לשימוש נרחב יותר בקשת. למשל, בתיאור צבאו של דוד מוזכרים "נִשְׁקֵי קֶשֶׁת מִיַּמִּינִים וּמִשְׁמָאלִים" (דברי הימים א יב, ב), מה שמעיד על הכשרה מקיפה בשימוש בקשת. בתקופת שלמה, בנו של דוד, השימוש בקשת הפך למרכיב קבוע בצבא הישראלי (אפעל, 2009; גבריהו, 1975; King & Stager, 2001; Seevers, 2013). בתיאור הכוחות של שלמה נאמר "וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה מְגָנִים וְדִמְחִים" (מלכים א י, טז), וניתן להניח שהקשת הייתה חלק בלתי נפרד ממאגר הנשק הזה.

בתקופות מאוחרות יותר אנו רואים שימוש נרחב בקשת בקרבות שונים. למשל, במלחמה בין יהודה וישראל בימי אמציה מלך יהודה ויואש מלך ישראל מתואר כיצד יהואש מלך ישראל פרץ את חומת ירושלים:

"וְאֵת אֲמָצִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בֶּן־יְהוֹאָשׁ בֶּן־אֲחֹזִיָּהוּ תַּפֵּשׂ יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיִּבְיֵאֵהוּ יְרוּשָׁלַם וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלַם בְּשַׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר
הַפְּנֵה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה" (מלכים ב, יד, יג).

הדבר מרמז על שימוש בטקטיקות מצור מתקדמות, ככל הנראה קשתים. יתרה מזאת, בספרי הנביאים המאוחרים יותר הקשת משמשת לעיתים קרובות כמטאפורה לכוח צבאי. לדוגמה, בספר הושע נאמר "וְשִׁבְרֹתֵי קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעַמְּקֵי יַרְדֵּנָה" (הושע א, ה), מה שמעיד על המקום המרכזי שתפסה הקשת בתפיסה הצבאית של התקופה (Coomaraswamy, 1943).

ההתפתחות הצבאית בישראל לאחר קרב הגלבוע מקבילה לתהליכים דומים באזור כולו.⁵

5 בעוד ישראל התמקדה בשיפור יכולות הקשתות שלה, ממלכות שכנות עברו גם הן תהליכי מודרניזציה צבאית. למשל, הממלכה הארמית של דמשק פיתחה יחידות רכב קרב מתקדמות, כפי שעולה מתיאורים מקראיים וממצאים ארכיאולוגיים. מצרים, תחת השושלת ה-22, שיפרה את טכניקות הלוחמה שלה. במיוחד בתחום הפרשים והרכב. האשורים, שעלו לגדולה בתקופה זו, פיתחו צבא מקצועי ומתוחכם שכלל יחידות קשתים מיומנות. התפתחויות אלו יצרו מרוץ

התפתחויות אלו יצרו מרוץ חימוש אזורי שבו כל ממלכה נאלצה להתאים את עצמה לאיומים המשתנים (Berlin, 2002).

6. "כְּבוֹדֵי חֶדְשׁ עִמְדֵי וְקִשְׁתֵּי בְיָדֵי תַחְלִיף" (איוב כט, כ) – הסמליות של הקשת בספרות המקראית ובפרשנות המאוחרת

מעבר לשימושה המעשי בלוחמה, הקשת תפסה מקום משמעותי בספרות ובשירה המקראית, במיוחד בספרי תהלים ואיכה, אך גם בספרות הנביאים (Bonfiglio, 2015). בספרים אלו הקשת משמשת כסמל רב-משמעי המייצג כוח, איום וגם הגנה אלוהית (אלטר, תשס"ז). בספר תהלים הקשת מופיעה במספר הקשרים סמליים. לעיתים היא מסמלת את הכוח האנושי, כפי שנאמר בתהילים מד, ז: "כִּי לֹא בְקִשְׁתֵּי אֲבָטָח וְחֶרֶבִי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי" (Brugman, 1984). במקרים אחרים הקשת מסמלת איום, כפי שמודגם בפסוק "כִּי הִנֵּה הֲרֹשְׁעִים יִדְרֹכּוּ קֶשֶׁת כּוֹנְנֵי חֶצֶם עַל יַתֵּר לִירוֹת בְּמוֹ אֶפֶל לְיִשְׂרָאֵל" (תהלים יא, ב).

בספר איכה הקשת מופיעה בהקשר של חורבן וענישה. הפסוק "דָּרְךְ קֶשֶׁתוֹ כְּאוֹיֵב נֹצֵב יְמִינוֹ כְּצֶדַע וַיִּהְיֶה כָּל מַחְמַדֵּי עֵינָיו בְּאֶהֱלֵ בַת צִיּוֹן שֶׁפָּךְ כְּאֵשׁ חֲמָתוֹ" (איכה ב, ד) מדגים זאת היטב. כאן הקשת מסמלת את כוחו ההרסני של האל המופנה כנגד עמו כעונש (Berlin, 2002).

אחד השימושים המשמעותיים ביותר של הקשת כסמל בתנ"ך מופיע בסיפור המבול עם הופעת הקשת בענן: "אֶת קִשְׁתֵּי נִתְתִּי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ" (בראשית ט, יג). כאן הקשת מסמלת ברית שלום בין האל לאנושות, הבטחה שלא להביא עוד מבול על הארץ (אליצור, תשס"ח; זקוביץ, 1995; רופא, 2001; Clines, 1979; Batto, 1987; Keel & Uehlinger, 1981-1982; Wenham, 1987).

פרשני ימי הביניים הרחיבו את הדיון בסמליות הקשת. לדוגמה, הרמב"ן מפרש את הקשת בענן כסמל להיפוך כוונותיו של האל – במקום להפנות את הקשת כלפי הארץ כעונש, היא מופנית כלפי השמיים כאות לרחמים. רבי אברהם אבן עזרא מציע פירוש מעניין נוסף הרואה בקשת בענן תזכורת לאנושות להימנע ממלחמות ולשאוף לשלום.

בקבלה ובחסידות הקשת קיבלה משמעויות מיסטיות נוספות. היא נתפסה כסמל לקשר בין העולם הארצי לעולם הרוחני וכביטוי לאחדות האלוהית המתגלה בעולם הפיזי (Scholem, 1941). חסידים אף ראו בצבעי הקשת רמז לספרות השונות בתורת הקבלה.

השימוש בקשת כסמל וכמטפורה אינו ייחודי לספרות המקראית. בתרבויות עתיקות רבות שימשה הקשת כסמל לכוח, לשלטון ולקשר עם האל.⁶

7. "וְשִׁבְרֵי קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל" (הושע א, ה) – מסקנות

הפירוש המוצע לקרב הגלבוץ במאמר זה מדגיש את ההשפעה המכרעת שיכולה להיות לחידוש טכנולוגי בשדה הקרב. הקשת המתקדמת, כנשק חדש בידי הפלשתים, שינתה את מהלך הקרב ואת תוצאותיו. היא אפשרה פגיעה מדויקת במטרות חשובות ממרחק בטוח ויצרה יתרון משמעותי על פני הטקטיקות המסורתיות של הישראלים.

יתרה מזאת, הפירוש הזה מסביר את הדגש שניתן לאחר מכן על אימון בקשת בקרב בני יהודה, כפי שמשקף בקינת דוד. זו הייתה תגובה ישירה ללקחי הקרב בגלבוץ, והבנת החשיבות האסטרטגית של הקשת בלוחמה המודרנית של אותה תקופה.

סיכום

על פי פירוש זה, הקרב בגלבוץ מהווה נקודת מפנה בתולדות הלוחמה בישראל הקדומה. הוא מדגים את חשיבות החדשנות הטכנולוגית, את הצורך בהסתגלות מהירה לאיומים חדשים, ואת ההשפעה המכרעת שיכולה להיות לנשק חדש על מהלכה של ההיסטוריה. יתרה מזאת, התפתחות השימוש בקשת והפיכתה לסמל תרבותי ודתי מדגישות את האופן שבו התפתחויות צבאיות יכולות להשפיע על תפיסות תרבותיות ורוחניות רחבות יותר.

מאמר זה פותח פתח למחקרים בנושא התפתחות הטכנולוגיה הצבאית בישראל העתיקה ובמזרח הקדום בכלל. הוא מדגיש את הצורך בבחינה מחודשת של מקורות היסטוריים וארכיאולוגיים בראי התפתחויות טכנולוגיות של כלי נשק, ומציע דרך חדשה להבנת אירועים היסטוריים משמעותיים.

6 השימוש בקשת כסמל וכמטפורה אינו ייחודי לספרות המקראית. בתרבויות עתיקות רבות הקשת שימשה כסמל לכוח, לשלטון ולקשר עם האלים. במיתולוגיה היוונית למשל, אפולו ואחותו ארטמיס מזוהים עם הקשת, המסמלת את כוחם להביא מוות או הגנה. במסופוטמיה, האל מרדוך מתואר כשהוא אחוז בקשת קדושה בקרב נגד תיאמת. בתרבות המצרית העתיקה הקשת הייתה סמל מלכותי, ופרעה מתואר לעיתים קרובות כשהוא יורה בקשת, מסמל את כוחו לנצח את אויבי מצרים. השוואה בין השימושים הסמליים של הקשת בתרבויות שונות יכולה לשפוך אור על תפיסות משותפות של כוח וסמכות בעולם העתיק.

Burkert, 1985 pp. 145-149. Dalley, 1989 pp. 228-230 Wilkinson, 2003 pp. 164-168

רשימת מקורות

מקורות ראשוניים:

שמואל א, פרק לא.

מקבים א, פרק ו, פסוקים 43-46. ראו רפפורט, א', ספר מקבים א: מבוא, תרגום ופירוש, ירושלים: יד יצחק בן-צבי, תשס"ד.

ב' בר-כוכבא, יהודה המקבי: המאבק היהודי נגד הסלווקים, ירושלים, 1980.

רמב"ן, פירוש על התורה: בראשית, מהדורת ח"ד שעוועל, ירושלים תשכ"ז.

אבן עזרא, פירוש על התורה, מהדורת א' ויזר, ירושלים תשל"ו.

Sun Tzu, *The Art of War*, translated by Samuel B. Griffith, Oxford: Oxford University Press, 1963

William of Malmesbury. *Gesta Regum Anglorum: The History of the English Kings*. Edited and translated by R. A. B. Mynors, R. M. Thomson, and M. Winterbottom. *Oxford Medieval Texts*. 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1998-1999. Vol. 1, Book III, Chapters 238-242

ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. תיק מס' 1973/252 א: פעילות אוגדה 252 במלחמת יום הכיפורים. תל השומר: ארכיון צה"ל, ללא תאריך.

המכון לחקר מלחמות ישראל. מערכת סיני במלחמת יום הכיפורים. תל אביב: המכון לחקר מלחמות ישראל, 2003, עמ' 75-80.

אדן, א'. על שתי גדות הסואף. תל אביב: עידנים, 1979, עמ' 120-125.

אהרוני, י' ארץ ישראל בתקופת המקרא: גיאוגרפיה היסטורית, ירושלים תשמ"ז

אפעל, י' צבא ומלחמה בישראל בימי המלוכה. ירושלים: יד יצחק בן-צבי, 2009.

-----, "ממלכות שאול, דוד ושלמה: בין מסורת היסטורית לעיצוב היסטוריוגרפי", בתוך: נ' נאמן וי' פינקלשטיין (עורכים), מנוודות למלוכה: היבטים ארכיאולוגיים והיסטוריים על ראשית ישראל, ירושלים: יד יצחק בן-צבי, תשס"ח, עמ' 186-202.

אלטר, ר' ספר תהלים: תרגום ופירוש, תל אביב: עם עובד, תשס"ז.

אליצור, י' "ברית הקשת - עיון מחודש" בית מקרא, כךך נ"ג, תשס"ח.

ברטל, א' מלכות שאול - המלך הראשון בישראל, תל אביב: הוצאת הקבוץ המאוחד, 1982.

בר כוכבא, ב' מלחמות החשמונאים, משרד הביטחון, ירושלים, תשמ"ח

גבריהו, ח' מלחמות ישראל בתקופת המקרא. תל אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1975.
 גליל, ג', "הקרב האחרון של שאול בגלבעו וכינונה של מלכות דוד בחברון", במעבה ההר, גיליון 10, עמ' 9-38.

הרצוג ח' וגיוחון, מ', מלחמות התנ"ך, תל אביב: דביר, תשמ"א.

הרצוג, ח'. מלחמת יום הדין. תל אביב: עידנים, 1975, עמ' 180-185.

דותן, ט', הפלשתים ותרבותם החומרית: 2 מפות, 80 ציורים, 132 תצלומים; ירושלים: מוסד ביאליק והחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, תשכ"ז.

זאס, ב', "השפעת הכתב העברי והארמי על שכנותיה של ישראל", בתוך: מבוא לארכאולוגיה של ארץ-ישראל בתקופת המקרא, יחידה 10, סעיף 10.2.5.1, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1989.

זינגר, א', "מצרים, כנענים ופלשתים בתקופת ההתנחלות והשופטים", בתוך נדב נאמן וישראל פינקלשטיין (עורכים). מנוודות למלוכה - היבטים ארכאולוגיים והיסטוריים על ראשית ישראל, ירושלים תש"ן (1990), 348-402.

-----, "מוצא גויי-הים והיאחזותם בחופה של ארץ-ישראל", דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, חטיבה א: תקופת המקרא, ירושלים תשמ"ו (1986), 1-6.

-----, "ראשיתה של ההתיישבות הפלשתית בארץ-ישראל וגבולה הצפוני של פלשת", קתדרה 43 (1987), 3-14.

זקוביץ, י', "הקשת בסיפור המבול: סמל ברית ושלוש". בתוך: מקראות באור חדש. תל אביב: עם עובד, 1995.

ידין, י', אמנות המלחמה בארצות המקרא, תל אביב תשכ"ג.

זוכבי-רייני, צ' (מתרגמת) למלך אדוני: מכתבי אל-עמראנה, כמד, תענך, ומכתבים נוספים מהמאה הארבע-עשרה לפסה"נ (ספריית האנציקלופדיה המקראית, כ), מוסד ביאליק, ירושלים; והוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2009.

מזר, א' חפירות תל בית שאן 1989-1996, כרך א: מתקופת הברונזה המאוחרת ב עד התקופה הביזנטית, ירושלים תשס"ו, עמ' 171-180.

מזר, ב', אנציקלופדיה מקראית כרך ד', ירושלים: מוסד ביאליק, 1962, ערך "כפתור, כפתור", עמ' 237.

סקל, ע'. שריון במלחמת יום הכיפורים. תל אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2015, עמ' 250-260.

פינקלשטיין, י', "התמורה הגדולה: כיבוש' ספר ההר ועליית מדינות הטריטוריה", בתוך: ת"א לוי (עורך). הארכאולוגיה של החברה בארץ הקודש, תל אביב תשנ"ה, עמ' 349-365.

רופא, א', עיונים בספר בראשית. ירושלים: מאגנס, 2001.

שלוש, ג', פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו.

Arrian. *Anabasis Alexandri, Books I-IV*. Translated by P. A. Brunt. Loeb Classical Library 236. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976. Book III, Chapters 8-15

Barbour, J. *The Bruce*. Edited by A. A. M. Duncan. Edinburgh: Canongate Classics, 1997 Book XIII, lines 265-384

Batto, B.F. "The Covenant of Peace: A Neglected Ancient Near Eastern Motif." *Catholic Biblical Quarterly*, 49(2), 1987

Berlin, A. *Lamentations: A Commentary*, Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2002

Bonfiglio, Ryan P. Divine Warrior or Persian King? The Archer Metaphor in Zechariah 9. *Iconographic Exegesis of the Hebrew Bible/Old Testament: An Introduction to Its Method and Practice*, 2015, 227-241.

Bradbury, J. *The Battle of Hastings*, Stroud: Sutton Publishing, 1998

Bradford, William. *Correspondence of the Emperor Charles V and His Ambassadors at the Courts of England and France*. London: Richard Bentley, 1850. pp. 153-164.

Brugman, W. *The Message of the Psalms: A Theological Commentary*, Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1984.

Burkert, W. *Greek Religion*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985 pp. 145-149.

Brown, M. *Bannockburn, The Scottish War and the British Isles 1307-1323*, Edinburgh University Press, 2008
Cline, E. H. *Jerusalem besieged: From ancient Canaan to modern Israel*. University of Michigan Press, 2005

Clines, D.J.A. "The Significance of the 'Sons of God' Episode (Genesis 6:1-4) in the Context of the 'Primeval History' (Genesis 1-11)." *Journal for the Study of the Old Testament*, 13, 1979

Cohen, R., & Westbrook, R. (Eds.). *Amarna diplomacy: The beginnings of international relations*. Johns Hopkins University Press, 2000

Cornell, D. *Bannockburn 1314: Robert Bruce's Great Victory*, Oxford: Osprey Publishing, 2002

COOMARASWAMY, Ananda K. The symbolism of archery. *Ars Islamica*, 1943, 10: 105-119

Dalley, S. *Myths from Mesopotamia: Creation, The Flood, Gilgamesh, and Others*, Oxford: Oxford University Press, 1989 pp. 228-230

Faust, A., "The Rural Community in Ancient Israel during Iron Age II", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 317 (2000), pp. 17-39

Finkelstein I, *The Forgotten Kingdom: The Archaeology and History of Northern Israel*, Atlanta, 2013

Frankfort, H. *Kingship and the Gods: A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature*, Chicago: University of Chicago Press, 1948

Frahm, Eckart. *Assyria: The Rise and Fall of the World's First Empire*. London: Bloomsbury, 2023

- Gabriel, R.A. and Metz, K.S. *From Sumer to Rome: The Military Capabilities of Ancient Armies*, Westport, CT: Greenwood Press, 1991
- Gabriel, R.A. *The Military History of Ancient Israel*, Westport, CT: Praeger, 2003
- Halpern, B., *David's Secret Demons: Messiah, Murderer, Traitor, King*, Eerdmans, Grand Rapids 2001
- Hamblin, W.J. *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC*, London: Routledge, 2006
- KAMBOURIS, M. E., & BAKAS, S. (2016). Archery in Ancient Greece: Operational Practice and Tactics. *ARCHAEOLOGY AND SCIENCE* 12, 159.
- Kang, Hyeok Hweon. "Difference in an Age of Parity: Technology and Global Military History." *The Military Revolution and Revolutions in Military Affairs* 3 (2022): 29
- Kohler, A. (ed.). *Quellen zur Geschichte Karls V. Darmstadt*: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990.
- Konstam, A. *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, Osprey Publishing, 1996
- Keel, O. and Uehlinger, C. *Gods, Goddesses, and Images of God in Ancient Israel*. Minneapolis: Fortress Press, 1998
- Keegan, J. *The Face of Battle*, London: Jonathan Cape, 1976
- King, P.J. and Stager, L.E. *Life in Biblical Israel*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2001
- Knoppers, G.N., *Two Nations Under God: The Deuteronomistic History of Solomon and the Dual Monarchies*, Scholars Press, Atlanta 1993
- Lehmann J. and Killebrew A. E., "Palace 6000 at Megiddo in Context: Iron Age Central Hall Tetrapartite Residencies and the Bit-Ḥilāni Building Tradition in the Levant," *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 359 (2010), pp. 13-33.
- Loewenstamm, S.E. "The Rainbow in the Ancient Near East." *Shnaton: An Annual for Biblical and Ancient Near Eastern Studies*, 5-6, 1981-1982
- Maeir, A.M., Hitchcock, L.A. and Horwitz, L.K., "On the Constitution and Transformation of Philistine Identity," *Oxford Journal of Archaeology* 32 (2013), pp. 1-38
- Mazar, A. *Archaeology of the Land of the Bible: 10,000-586 B.C.E*, Anchor Press, 1992
- McCarter, P.K., "The Historical David", *Interpretation* 40 (1986), pp. 117-129
- Miller, J.M. and Hayes, J.H., *A History of Ancient Israel and Judah*, Westminster John Knox Press, Louisville 2006
- Moran, W. L. *The Amarna letters*. Johns Hopkins University Press, 1992
- Moran, W. L. *The Amarna age: A study of the crisis of the ancient world*. Johns Hopkins University Press, 1992

Na'aman, N. The Amarna letters and Palestinian politics. *Journal of Near Eastern Studies*, 56(2), 81-94, 1997

-----, "The Network of Canaanite Late Bronze Age Kingdoms and the City of Ashdod", *Ugarit-Forschungen* 29 (1997), pp. 599-626

Nicolle, D. Hattin 1187: *Saladin's Greatest Victory*, Oxford: Osprey Publishing, 1993

Peter H. Wilson *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years War*, Allen Lane, 2009

Raudzens, G. "The Bow: Some Notes on its Origin and Development", *Journal of the Society of Archer-Antiquaries*, 10 (1967), pp. 1-13

Redford, D. *Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times*. Princeton University Press, 1992

Scholem, G. *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York: Schocken Books, 1941

Seevers, B. *Warfare in the Old Testament: The Organization, Weapons, and Tactics of Ancient Near Eastern Armies*. Grand Rapids, MI: Kregel Academic, 2013

Shaw, I. *Egyptian Warfare and Weapons*, Princes Risborough: Shire Publications, 1991

Spalinger, A.J. *War in Ancient Egypt: The New Kingdom*, Oxford: Blackwell Publishing, 2005

O'Connor, D. "The Sea Peoples and the Egyptian Sources", in E.D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and Their World: A Reassessment*, Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2000, pp. 85-102

Wenham, G.J. *Genesis 1-15. Word Biblical Commentary*. Waco, TX: Word Books, 1987.

Wilkinson, R.H. *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson, 2003 pp. 164-168

Wittrock, Georg. "Jakob Fabricius' Tagebuch über die Todesfahrt König Gustav Adolfs von Schweden (6.-16./16.-26. November 1632)." In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Vol. 53. Vienna: Böhlau, 1939. pp. 77-99.

Van Creveld, M. *Command in War*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985

Worthington, I. *Alexander the Great: Man and God*, London: Pearson, 2004

Younger, K.L. *A Political History of the Arameans: From Their Origins to the End of Their Polities*, Atlanta: SBL Press, 2016

מות שאול מאת גוסטב דורה